

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 78.03[655.413:2] (477.84)«XVIII»

Трегубенко Т. М.,завідуюча сектором Молодіжного центру
культурно–естетичного виховання, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), aleks.tregyb@gmail.com**Почаївський монастир
як осередок церковної музичної культури
(на матеріалах богослужбових видань XVIII ст.)**

Зроблено спробу оцінити роль і місце Почаївського Успенського монастиря в музичній культурі України на матеріалах богослужбових видань уніатської Почаївської друкарні XVIII ст., призначених для церковного співу. Зазначено, що попри наявність багатьох праць вітчизняних музикознавців, присвячених розвитку музичної культури XVII–XVIII ст. та низки досліджень з історії Почаївського монастиря, його роль як осередку церковної музичної культури до сьогодення часу залишалася недослідженою. У статті аналізуються літургійні видання Почаївського друку: Службеники, Мінеї, Тріоді, Акафісти, Ірмологіони та інші нотні книги. Зроблено висновок, що Почаївський монастир завдяки діяльності своєї друкарні зробив значний внесок у розвиток музичної культури та друкарського мистецтва України ранньомодерного часу.

Ключові слова: Почаївський монастир, Уніатська Церква, музична культура, друкарство, літургія, церковний спів.

В умовах української незалежності значно активізувалися дослідження традицій давньої культурної спадщини, пов'язаної з діяльністю Української Церкви, які сприяли збереженню самобутності української культури і були запорукою її наступного відродження. Це уповні стосується і осередків церковної музичної культури в Україні ранньомодерного часу, якими на той були головним чином монастирі. Одним із них був Почаївський Успенський монастир, провідний духовний центр українських земель, який у розглядуваний період (XVIII ст.) перебував у складі Речі Посполитої.

В останні десятиліття вийшла низка праць вітчизняних музикознавців, присвячених розвитку музичної культури XVII–XVIII ст. Зокрема, ґрунтовними у цьому зв'язку є праці таких дослідників як Н. Герасимова–Персидська, Л. Корній, О. Зосим, О. Гнатюк та ін. [3; 10]. Проте ці роботи переважно характеризують загальний стан музичної освіти і культури в Україні або стосуються саме світської музики чи найбільш відомих композиторів, які писали духовну музику. Існує також немало досліджень з історії Почаївського Успенського монастиря [1; 2; 12], водночас його роль як осередку церковної музичної культури до сьогодення часу залишалася недослідженою.

Мета даної статті – спроба оцінити роль і місце Почаївського Успенського монастиря в музичній культурі України на матеріалах богослужбових видань Почаївської друкарні XVIII ст., призначених для церковного співу.

Почаївський Успенський монастир, авторитетний український релігійний центр, відомий своїми святинями, завдяки діяльності своєї друкарні, яка розпочала діяльність

у 30–х роках XVIII ст., служив і одним із найбільших культурних центрів. Після друкарні Києво–Печерського монастиря Почаївська друкарня була найпотужнішим з видавничих осередків на українських землях. За даними сучасних бібліографів упродовж першого століття своєї діяльності (1730–ті – 1830) у ній було опубліковано понад 320 видань кириличним [4] та близько 300 латинським шрифтом [13].

Особливістю книговидання Почаївської друкарні, яка належала до василіанського чину, був надзвичайно широкий репертуар книг – як церковних, так і світських. Передусім, це були книги богослужбового змісту – розкішно оформлені видання великого формату – Євангелія, Службеники, Апостоли і Тріоді. В числі богослужбових видань Почаївської друкарні були і малоформатні книги – Молитвослови, Требники, Октоїхи, Трефологіони, доступні за ціною і призначені для широкого читача. За нашими підрахунками Почаївська друкарня упродовж 18 ст. видала не менше 54 видань, які містили церковні служби, пісні і ноти до них.

У групі богослужбових видань були книги, які використовувалися у літургійному богослужінні і частково чи повністю призначалися для церковного співу. Перелік цих книг подає одна із справ Інституту рукопису НБУВ, яка містить візитаційний опис Почаївського монастиря, датований 1736 роком [8]. Серед інших відомостей він містить опис монастирської бібліотеки, у якому були окремо виділені книги «до алтаря і хору служачих». Серед цих книг значилися не лише видання почаївського, але й львівського, київського і віленського друку, проте у даному контексті нас цікавлять назви цих видань. Це Службеники, Трефологіони, Октоїхи, Тріоді, Мінеї, Ірмологіони, Псалтирі та Акафісти. Саме цю групу видань Почаївської друкарні ми й будемо аналізувати у даній статті.

Серед літургійних видань найчастіше використовуються під час щоденних богослужінь Службеники. Першим виданням Почаївської друкарні став якраз Службеник, який вийшов 1734 р. За змістом – богослужбова книга, в якій подано представлено порядок проведення і тексти щоденного богослужіння та літургій Іоанна Златоустого, Василя Великого і Григорія Двоєслова, додано також служби різним святым. Книгу було присвячено фундатору Почаївської друкарні, єпископу Феодосію Лубенецькому–Рудницькому, на звороті титульного аркуша вміщено його герб.

Значимо, що Службеники, чудово проілюстровані граверами – Андрієм Голотою, Йосифом і Адамом Гочемськими, Іваном Стрільбицьким, виходили зі стін Почаївської уніатської друкарні 8 разів, зокрема у 1734, 1735, 1744, 1765, 1778, 1788, 1791, 1809 роках.

Принадібно зазначимо, що найпоширеніша у богослужбовій практиці літургія Іоанна Златоустого,

– це чин літургії візантійського обряду, яка, згідно з Уставом, звершується у більшості днів року в східній католицькій та православної церквах. Складання даного чинопослідування традиційно приписують святителю Іоанну Златоустому, архієпископу Константинопольському, одному з трьох Вселенських святителів (разом зі святителями Василієм Великим і Григорієм Богословом). Літургія Іоанна Златоустого складається з трьох послідовних частин: проskomідії, літургії оглашених та літургії вірних.

Іншим виданням почаївського друку, необхідним в щоденному літургійному житті, стала «Мінея рочная или мало нечто сокращенный трифологион, сиріч цвітослов» (1737). Книга містила тексти змінних частин богослужінь Господніх, Богородичних церковних свят та свят особливо шанованих святих, поданих у календарному порядку. Повне видання місячних міней (12 книг) мала можливість придбати далеко не кожна церква, і не кожна друкарня могла здійснити його друк. В Україні ця 12-томна книга видавалася лише тричі (Київ 1750 і 1787 р., Почаїв 1761 р.) [9, с. 321].

Особливим різновидом «Міней» був «Трифологион сі єсть словоспіваніє, гречески Анфологион, сі єсть цвітословіє...» або Мінея загальна і святкова – книга, що складалася із святкових богослужінь на весь рік, розміщених у календарному порядку [2, с. 432–433]. За каталогами вітчизняних вчених Я. Запaska і Я. Ісаєвича в Почаєві в 1777 році здійснено два видання «Трифологиона» різними форматами [6, № 2860, 2861].

Важливими були також видання «Псалтиря». Основний текст його складався з псалмів, поділених на 20 кафізм, кожна з яких, у свою чергу, – на 3 «слави» або частини. В псалмах, написаних у формі звернення до Бога, йшлося про людські радощі і печалі, покаяння. Основний текст книги доповнювали дев'ять пісень, а також вибрані псалми на «Величання праздников Господским, Богородичним і нарочитих святих» [2, 386]. Перше видання цієї книги вийшло у 1737 р., 1742 р. За Я. Ісаєвичем [9, с. 321], упродовж другої половини XVII–XVIII ст. в Україні вийшло 122 різних за обсягом видань Псалтиря. Таку велику кількість цих видань можна пояснити тим, що їх читали не лише в церкві, але й вдома, ними користувалися для навчання грамоти.

Християнські пісенспіви містив і «Октоїх» (Осьмогласник) – богослужбова книга, яка містить християнські пісенспіви, поділена на 8 циклів. Їх автором вважається видатний давньогрецький богослов і поет Іоанн Дамаскин, який у 18 ст. видавався почаївськими друкарям чотири рази, у тому числі один раз малим форматом – у восьму частку аркуша.

Для хорового співу дуже важливими є нотні видання – «Ірмологіони» («Ірмолої»). Оригінальний структурний тип українського «Ірмологіону» з'явився ще на початку XVII ст. – в рукописному його варіанті. «Ірмологіони» видавалися рідко, хоча завжди активно переписувалися і доповнювалися. До нашого часу дійшло близько 1000 списків нотолінійних «Ірмолоїв», що охоплюють період з кінця XVI до середини XIX ст. [9, с. 321; 14]. Позаяк без церковного співу не відбувалося жодної щоденної чи святкової літургії і друковані «Ірмологіони» використовувалися дуже часто, цих видань збереглося небагато.

Перший друкований «Ірмологіон» вийшов зі стін Львівської братської друкарні у 1700 р., а у Почаєві – у 1766 р. Книга містила християнські пісенспіви з ірмосами канонів (Ірмос (грец.) – «зв'язок», «поєднання», «сплетіння», – наспів, що починає кожен з пісень канону). До складу «Ірмологіона» увійшли літургії Іоанна Дамаскіна, богородичні ірмоси восьми гласів, деякі ірмоси свят і приспиви дев'ятої пісні канону. Порівняно зі львівським першодруком, почаївський «Ірмологіон» був відредагований і доповнений нотною азбукою [2, с. 416].

Важливо зазначити, що нотний «Ірмологіон» був підручником для церковних співаків. Так, у виданні 1775 р. після титулу видавцями було подано нотну азбуку – «Алфавіт Ірмологісанія», що навчав назви та написання нот, їх тривалості, розподілу за голосами: «Внимај опасно, на кой черте коєждо знаменіє, и како нарицатися имат...» [2, с. 428].

Почаїв найбільше з інших видавничих центрів сприяв поширенню і утвердженню нотної грамоти в церковному богослужінні. Загалом в Україні було здійснено 9 нотних видань «Ірмологіона»: три у Львові, шість у Почаєві. Окрім трьох великоформатних видань, почаївські друкарі ще тричі видавали скорочений нотний «Ірмологіон» у четверту частку аркуша – «Осьмогласник от великого Ірмологіона» (1766 р. та двічі у 1793 р.). Цими виданнями користувалися як у західному регіоні України, так і в центральному [2, с. 463].

Варто зазначити, що крім друку «Ірмологіонів», Почаївська друкарня зробила свій внесок у розвиток нотодрукування й іншими виданнями. Так, 1750 р. у Почаєві було перевидано за супрасльським друком 1697 р. «Послідованіє постригу в малий іноческий образ і в великий», в якому тропар «Обятія отча» супроводжувався нотами [5, № 1704], а близько 1762 р. Почаївська друкарня видала «Збірник духовних пісень з нотами про Богородицю в чудотворній Почаївській іконі, св. Варварі та ін. [6, № 2242].

Поширеними літургійними виданнями почаївського друку були Тріоди – Пісна і Цвітна. Зокрема, «Тріодь цвітна» протягом 18 ст. в Почаєві виходила чотири рази: у 1747, 1768 та двічі у 1786 р. (великим та малим форматами). Окрім урочистих святкових богослужінь, це видання містило правила церковних богослужінь (устав) та синаксари святих і церковних свят, які припадають на цей період. Відомо, що 18 ст. в Україні було здійснено 14 видань цієї книги: шість – у Києві, три – у Львові, п'ять у Почаєві [2, с. 446–448].

Прикметно, що разом із «Октоїхом» і «Мінеями» ця книга утворювала річне коло співів, містила святкові богослужіння на 50 днів від Великодня до Св. Трійці. Серед них Великий покаянний канон преподобного Андрія Критського (служиться на великому повечір'ї у перші чотири дні першого тижня Великоного посту), що читається за великопосніним богослужінням у храмах близько 1200 років. Великий канон складається з 250 тропарів. Свою назву це богослужіння отримало не тільки за кількістю віршів, а й за силою духу. У ньому містяться події, описані в Старому й Новому Заповітах. У тропарях канону одні персонажі священної історії представляють високі зразки праведного життя, інші – глибоке падіння, що вчить боротись зі спокусами. Людина, яка слухає цей канон, сповнюється високими

духовними істинами, набуває мудрості євангельських притч. Тому це видання мало і велике виховне значення.

Найбільш відомим і особливо популярним твором Почаївської друкарні стала збірка духовних пісень «Богогласник», видана 1791 р. Хоч видавцями і упорядниками були монахи–василіяни, вони опублікували, поряд з віршами і колядами василіянських поетів, і твори православних авторів – Димитрія Ростовського (Туптала), Георгія Кониського та інших. Це питання знайшло своє широке висвітлення в літературі.

Вище згадувалося, що близько 1773 р. Почаївська друкарня видала збірник духовних пісень з нотами про Богородицю в чудотворній Почаївській іконі, св. Варварі та ін. Духовні пісні входили також до складу знакового Почаївського збірника «Гора Почаївська». Розрахований на найширше коло читачів, він виходив спочатку слов'янською, згодом польською мовами у 1742, 1757, 1772, 1793, 1803 роках.

Характерною особливістю богослужбових книг Почаївської друкарні другої половини XVIII ст., передусім призначених для хорового супроводу літургійного служіння, став друк їх окремих частин в якості самостійних видань. Так, «Книжица содержащая в себѣ величаніи пѣваемая по полуделехъ праздникомъ движимымъ и надвжимымъ ... коегождо года празднуемымъ» 1763 р. є частиною «Псалтиря» 1763 р., хоча в бібліографії описане як самостійна книга [2, с. 410]. Подібним чином із почаївського «Службника» у 1765 р. була виокремлена «Літургія Іоанна Златоустого», яка виконувалася в церковній практиці щоденно. Причому видавці не приховували свого задуму – на титулі книги позначено, що літургія «удобнійшого ради употреблення из Літургіаріона при напечатаніи тогоже изятая». Тобто, ця богослужба мала й самостійне побутування [2, с. 413].

Збірники акафістів та видання окремих акафістів у християнській традиції мають особливе значення. Ці панегіричні поеми для богослужбового читання та співу були і є надзвичайно популярними серед віруючих.

Варто зазначити, що у своїй діяльності Почаївська друкарня активно використовувала твори київських учених, надруковані у Києво–Печерській лаврі. Так, твір Іоасафа Кроковського «Акафіст святій великомучениці Варварі», вперше надрукований в друкарні Києво–Печерської лаври в 1698 р., у 1773 р. був передрукований у Почаєві, а пізніше увійшов до складу видання «Акафисты различные» (1776, 1798) [2, с. 467–468; 11, с. 233].

Характерно, що почаївські видавці іноді брали за зразок київські видання, міняючи лише обкладинку, або друкували твір без відповідної передмови. Так, укладаючи опис Чернігівської єпархії, Філарет Гумілівський виявив у складі бібліотеки Чернігівського архієрейського дому Октоїх почаївського друку 1758 р., причому автор опису зазначив, що цей Октоїх «во всем согласный с таковымъ кievской печати, кроме того, что в начале нетъ здесь предисловія» [7, с. 60].

Варто зауважити, що оформлення книг почаївського друку (як титульні аркуші, так і текстові гравюри) мало велике символічне значення і було покликане особливо підсилувати їх зміст. Передусім це стосується богослужбових видань, які були багато і розкішно оформлені.

Так, титульний аркуш першого почаївського видання Тріоди цвітної (1747) прикрашений архітектурною

бароковою фортою з сюжетами «Св. Трійця Новозавітна», «В'їзд Ісуса Христа в Єрусалим», «Тайна вечеря», «Розп'яття». Особливо символічно проілюстровані книги, безпосередньо призначені для церковного співу. Так, видання Псалтирів традиційно ілюструвалися зображеннями царя Давида – «псалмопівця» – з гусями. Зокрема, Псалтир 1742 р. прикрашений трьома гравюрами із сюжетами «Цар Давид», «Чудотворна ікона Почаївської Богородиці». Октоїх 1758 р. – богослужбова книга, яка містить християнські пісенспіви, на звороті титулу містив гравюру видатного давньогрецького богослова і поета Іоанна Дамаскина, який вважається автором цих пісенспівів [2, с. 401].

Висновки. Отже, Почаївський монастир завдяки діяльності своєї друкарні зробив значний внесок у розвиток музичної культури та друкарського мистецтва України ранньомодерного часу. Богослужбові видання Почаївської друкарні, у тому числі й для літургійного співу, були надзвичайно популярними й мали велике поширення, що засвідчували їх численні передруки.

Список використаних джерел

1. Амвросий (Лотоцкий). Сказание историческое о Почаевской Успенской Лавре. – 3–е изд. – Почаев, 1886. – 320 с.
2. Бочковська В., Хауха Л. Зібрання українських стародруків. – Київ: Адеф–Україна, 2012. – 481 с.
3. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня. – Варшава–Київ, 1994.
4. Железняк О. Почаївські видання кириличним шрифтом (1734–1830) // Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки. – К., 2011. – С.162–192.
5. Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Кн.2, Ч.1. – Львів: Вища школа, 1984.
6. Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Кн.2, Ч.2. – Львів: Вища школа, 1984.
7. Историко–статистическое описание Черниговской епархии. – Кн.2. – Чернигов, 1873.
8. Інститут рукопису НБУВ. – Ф.231. – Оп.1. – Спр.152.
9. Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
10. Історія української музики: В 6–ти томах. – Т.1: Від найдавніших часів до середини XIX ст. – Київ: Наукова думка, 1989. – 446 с.
11. Кагамлик С. Р. Києво–Печерська лавра: світ православної духовності і культури. – Київ: НППКЗ, 2005. – 552 с.
12. Огієнко І. І. Свята Почаївська лавра / І. І. Огієнко. – Київ: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.
13. Рудакова Ю. Почаївські видання латинським шрифтом або з використанням латинського шрифту (1730–ті – 1830) // Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки. – К., 2011. – С.193–246.
14. Ясинівський Ю. Українські та білоруські нотно–лінійні Ірмолої 16–18 століть: каталог і кодикологічно–палеографічне дослідження. – Львів, 1996.

References

1. Amvrosij (Lotockij). Skazanie istoricheskoe o Pochaevskoj Uspenskoj Lavre. – 3–e izd. – Pochaev, 1886. – 320 s.
2. Bochkovs'ka V., Hauha L. Zibrannja ukrai'ns'kyh starodrukiv. – Kyi'v: Adef–Ukrai'na, 2012. – 481 s.
3. Gnatjuk O. Ukrai'ns'ka duhovna barokova pisnja. – Varshava–Kyiv, 1994.
4. Zheleznyak O. Pochai'vs'ki vydannja kyrylychnym shryftom (1734–1830) // Drukarnja Pochai'vs'kogo Uspens'kogo monastyrja ta i'i starodrukiv. – K., 2011. – S.162–192.
5. Zapasko Ja. P., Isajevych Ja. D. Pam'jatky knyzhkovogo mystectva. Katalog starodrukiv, vydanyh na Ukrai'ni. – Kн.2, Ch.1. – L'viv: Vyshha shkola, 1984.

6. Zapasko Ja. P., Isajevych Ja. D. Pam'jatky knyzhkovogo mystectva. Katalog starodrukiv, vydanyh na Ukraï'ni. – Kn.2, Ch.2. – L'viv: Vyshha shkola, 1984.

7. Istoriko–statisticheskoe opisanie Chernigovskoj eparhii. – Kn.2. – Chernigov, 1873.

8. Instytut rukopysu NBUV. – F.231. – Op.1. – Spr.152.

9. Isajevych Ja. D. Ukraï'ns'ke knygovydannja: vytoky, rozvytok, problemy. – L'viv: Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukraï'ny, 2002. – 520 s.

10. Istorija ukrai'ns'koi' muzyky: V 6–ty tomah. – T.1: Vid najdavnishyh chasiv do seredyiny XIX st. – Kyi'v: Naukova dumka, 1989. – 446 s.

11. Kagamlyk S. R. Kyjevo–Pechers'ka lavra: svit pravoslavnoi' duhovnosti i kul'tury. – Kyi'v: NPIKZ, 2005. – 552 s.

12. Ogijenko I. I. Svjata Pochai'vs'ka lavra / I. I. Ogijenko. – Kyi'v: Nasha kul'tura i nauka. 2004. – 440 s.

13. Rudakova Ju. Pochai'vs'ki vydannja latyns'kym shryftom abo z vykorystannjam latyns'kogo shryftu (1730–ti – 1830) // Drukarnja Pochai'vs'kogo Uspens'kogo monastyra ta i'i' starodruky. – K., 2011. – S.193–246.

14. Jasynovs'kyj Ju. Ukraï'ns'ka ta bilorus'ki notno–linijni Irmoloi' 16–18 stolit': katalog i kodykologichno–paleografichne doslidzhennja. – L'viv, 1996.

Tregubenko T. M., head of the sector of the Youth Center for Cultural and Aesthetic Education of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), aleks.tregyb@gmail.com

Pochaiv monastery as the center of church musical culture (on the materials of liturgical editions of the XVIII century)

The attempt to appreciate the role and place of the Pochaiv Assumption Monastery in the musical culture of Ukraine on the materials of the liturgical editions of the Pochaiv printing house works of the eighteenth century, intended for the church singing, is made in the article. It is noted, that despite the presence of many works of domestic musicologists, devoted to the development of musical culture of the XVII–XVIII centuries, and a number of studies on the history of the Pochaiv Monastery, his role as the center of church music culture remains unexplored. The article deals with the liturgical editions of the Pochaiv prints: Servants, Mineyas, Triodians, Akathists, Irmolions, and other musical books. It is concluded, that Pochaiv monastery, thanks to the activity of its printing house, made a significant contribution to the development of musical culture and print art of Ukraine of the early modern times.

Keywords: Pochaiv Monastery, Uniate Church, Musical culture, Printing, Liturgy, Church singing.

* * *

УДК 373.3+37.011.3–05(477.83/.86)«18/19»

Мисак Н. Ф.,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії, Львівський національний
аграрний університет (Україна, Львів),
natalia_mysak@ukr.net

СОЦІАЛЬНО–ПРОФЕСІЙНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО УЧИТЕЛЯ У ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Систематизовано відомості про народних вчителів як окрему професійну групу української інтелігенції Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Визначено кількісні характеристики педагогічних кадрів для початкових шкіл, зосереджено увагу на особливостях їх підготовки. Проаналізовано фахову діяльність народних учителів: мотиви вибору професії, суспільні вимоги до педагога, особливості просування по посадовій драбині, умови праці. Розглянуто проблему у системі взаємовідносин «вчитель – влада», зокрема акцентовано увагу на тотальному контролі шкільної адміністрації за діяльністю освітян. Охарактеризовано правове та матеріальне становище вчителів, зокрема питання пенсійного забезпечення, консолідації педагогів та їх організованої діяльності на початку ХХ ст. у боротьбі за покращення свого фінансового добробуту. Досліджено специфіку особистого життя вчителів, взаємозв'язок сімейного статусу і професійної діяльності, прояви гендерних відмінностей у освітянському середовищі.

Ключові слова: вчитель, педагогічна інтелігенція, народна школа, учительська семінарія, Крайова шкільна рада, Галичина.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Галичині під впливом західноєвропейських тенденцій відбувається формування модерного суспільства, що характеризується ламанням стереотипів, переходом від станової до соціально–професійної стратифікаційної системи, в умовах якої одним із основних каналів вертикальних соціальних переміщень стає освіта. Формується новий ідеал людини – активна, цілеспрямована, дієва, самостійна особистість, що покладається лише на власні можливості, що творить себе сама. Стрижнем цього ідеалу є досягнення певного рівня освіти, а відтак і освіченості. Зростання престижності освіти зумовило зростання суспільного попиту на неї та заснування нових навчальних закладів, помітне збільшення освітянських сил.

Найчисельнішою групою української педагогічної інтелігенції були вчителі народних і виділових шкіл¹. Формування цієї соціально–професійної групи відбувалось у доволі неоднозначних обставинах. Попри постійне зростання попиту населення на освітні послуги, упродовж окресленого періоду в краї постійно спостерігався дефіцит українських педагогічних сил.

Українські народні вчителі як окрема соціально–професійна група в Галичині донедавна не викликала помітного інтересу у вітчизняних вчених. Вивчення окремих аспектів діяльності українських освітян здійснювалося в контексті розробки набагато ширшої проблематики – освітньої політики в краї чи розвитку шкільництва. Питання підготовки і професійної самореалізації українських педагогів висвітлено у дослідженнях Т. Завгородньої та Н. Кошелевої [15; 18]. Проблеми матеріального становища освітян присвячені праці Л. Шологон [26], М. Галіва [10]. Варто відзначити доволі вдалі спроби у розробці даної проблематики молоді львівської дослідниці А. Вараниці [7–8].

Мета статті – створити збірний соціально–професійний портрет українських народних учителів у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., проаналізувати основні чинники, що впливали на формування цієї групи педагогічних працівників, охарактеризувати їх фахову діяльність, правове, соціальне і матеріальне становище.

Зміна соціальних функцій освіти у галицькому суспільстві на рубежі ХІХ–ХХ ст., реформи початкової і середньої школи зумовили кардинальну трансформацію соціальної ролі педагога, а особливо народного учителя. Сформувалася стала суспільна потреба у педагогічних працівниках, що вплинула на чисельне зростання цієї професійної групи. Розширилася мотиваційна база тих, хто обирав фах вчителя: від служіння на благо рідного народу, любові до дітей і покликання їх навчати, можливості здобути певний соціальний статус і матеріальну незалежність (особливо для жінок), більші перспективи для самореалізації завдяки освіті, продовження родинних традицій (у вчительських династіях) до безальтернативності (брак фінансових можливостей для продовження середньої освіти). Мотиви формувалися під впливом суспільної думки, яка дуже високо оцінювала соціальну роль педагога.

¹ Відповідно до закону про організацію народних шкіл від 1873 р. початкову систему освіти в Галичині складала 8 категорій навчальних закладів (8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1–класні школи). Восьмикласні школи звичайно називались виділовими, решта – просто народними.